

BÁLINT SÁNDOR – A HITVALLÓ TUDÓS

Bálint Sándor egész életét Szegeden, szülővárosában élte le, s a szeretett város kutatásának szentelte munkássága nagy részét. Viszonzásképpen azonban a szülőváros nem kényeztette el. Fájt neki, hogy a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel után teljes mellőztetésben volt része. Élete vége felé már a Szegedről való elköltözésre is gondolt (tudjuk: *nemo profeta in patria sua!*). Nem kapta meg a kellő elismerést, segítséget szaktudományától és egyetemi munkahelyétől sem. Keresztény emberszeretetét pedig naivitásként kezelték. Megélhetési gondjai munkát gátló, embert és lelket próbáló terhek voltak. Hűsége hitéhez, politikai meggyőződéséhez, magyarságához és népéhez kirekesztette tette egy sötét politikai időszak kontraszelektált helyi és országos társadalmában. Barátok mellett besúgók hada vette körül. (Sőt, barátainak tartott emberek is írtak róla rendőrségi jelentéseket.)

ÉLETE

1904. augusztus 1-én született Szeged-alsóvároson, egyszerű paprikatermelő parasztcsaládban. Édesapja korai halála után édesanyja egyedül nevelte és taníttatta. Rokonságán keresztül belülről ismerte meg az alsóvárosi paraszti társadalmat és azt a hagyományos életmódot, benne a vallásos életet is, amelynek később kutatója lett. Az elemi és a polgári iskola elvégzése után a piarista atyáknál érettségizett. A piarista gyökerek nagyon fontosak voltak néprajzi érdeklődésének kialakulásában is. Szegeden végezte az egyetemet, amely a románok megszállta Kolozsvárról menekült s költözött a Tisza parti városba. Kiváló professzoroktól: Dézsi Lajostól, Mészöly Gedeontól tanult. Hallgathatta az idős Herrmann Antal néprajzi előadásait is. 1926-ban doktorált. A felsőoktatás decentralizációs programjának keretében 1929-ben nyílt meg a szegedi egyetemen az ország első néprajzi tanszéke, Solymossy Sándor vezetésével. Díjtalan gyakornoka, majd tanársegéde egykori tanítványa, Bálint Sándor lett. A kormányzat a

professzorátust 1934-ben a budapesti egyetemre tette át, ekkor Solymossy Sándor Cs. Sebestyén Károlyt a tárgyi néprajz, Bálint Sándort pedig a szellemi néprajz tárgyköréből magántanárrá habilitálta.

Bálint Sándor 1931-1945 között a szegedi katolikus tanítóképzőben tanított. Nagyhatású pedagógus volt. Tanítványai, akik még élnek, máig a legnagyobb szeretettel, tisztelettel és elismeréssel szólnak róla. Györffy István halála után folklórt adott elő a budapesti egyetemen. 1944-ben a nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki. Nyilvános rendes egyetemi tanárrá 1947-ben nevezték ki a néprajzi tanszékre. 1945-1948 között a közéletbe is bekapcsolódott: a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője volt. Ennek visszahatását egész további életében, a szocializmus évtizedei alatt, szenvedte. 1948-ban még Bálint Sándornál habilitált K. Kovács László etnográfus és Scheiber Sándor, a zsidó folklór kiváló kutatója, de egyetemi magántanári címüket a kultuszminisztérium a közben megváltoztatott körülmények miatt már nem hagyta jóvá. 1951-1956 között eltiltották a tanítástól. Csak 1957 januárjától vehetett ismét részt az egyetemi oktatásban. Hosszú rendőrségi megfigyelés után azonban koholt vádak alapján felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték s 1966-ban kényszernyugdíjazták. Kahler Frigyes összegyűjtötte és közzétette rendőrségi megfigyelésének III/III-as aktáit. Szomorúan tanulságos olvasmányok.

Bálint Sándor 1980. május 10-én autóbaleset következtében Budapesten hunyt el.

Ennyi élete vázlata.

A TUDÓS – SZEGED ÉS A VALLÁSI KULTÚRA KUTATÓJA

Bálint Sándor nagyműveltségű, nyelveken tudó, építészetben, irodalomtörténetben, zenei történetben, történelemben, földrajzban, egyháztörténetben, liturgiátörténetben, néprajzban és folklorisztikában járatos pedagógus volt. Tárgyait ezzel a komplex, Ő úgy fogalmazott: „honismereti szemlélettel” oktatta mind a főiskolán, mind az egyetemen. Kutatásait is ebben a szellemben végezte. Hasonló szemlélettel írta meg elemi iskolai földrajz tankönyveit is. Hatott rá Bartók zenéje, de legjobban Mozartot szerette. Egyetemi tanár lett, de magát elsősorban pedagógusnak tartotta. Nemcsak a tanórákon vagy tankönyvein keresztül tanított, hanem élete példájával nevelt is. Mindenkit megfogott nagy műveltsége, mély vallásossága és tiszta embersége. Munkássága az 1990-es évek közepétől magyar örökség része.

Szakmai életfilozófiája talán úgy fogalmazható meg, hogy törekedett a paraszti műveltséget a nemzeti kultúra részévé tenni. Hasonlóan Bartók Béla munkásságához. Szemléletének megerősödéséhez Bartók Béla egyik szegedi koncertje is hozzájárult.

Munkássága elsősorban Szegedhez és a Dél-alföldhöz kötötte, annak történetét és kultúráját mindig belső összefüggéseiben szemlélte. Szeged múltja, kultúrája, népélete

iránti érdeklődést Bálint Sándor „apai örökségnek” mondja. A Szülőváros történetének, kultúrtörténetének, népeletének s a szegedi kirajzások életének kutatása munkásságának egyik nagy területe. Ezt a nagytájat, az egész Csongrád megyét, s az azon kívüli településeket is - a temesközi, a homokhátsági szegedi kirajzásokat - vizsgálta, s adatait magyar, Kárpát-medencei és európai összefüggésekbe helyezte. Bálint Sándor kutatásai mind földrajzi, *mind tematikus, mind pedig szemléleti és módszertani tekintetben jelentősek*. Eredményükként Szeged és a szegedi nagytáj paraszti és polgári múltja és kultúrája tekintetében egyik legjobban ismert tájegységünké vált, szaktudományunkat pedig önfejlődésében tovább vitte. Bálint Sándor nemcsak egy társadalmi réteg, a parasztság műveltségét kutatta. Ő a kultúrát egységben, társadalmi, történeti és európai összefüggéseiben látta, tudományközi szemlélettel vizsgálta és értelmezte.

Szegedről és környékéről szóló kutatásainak summázata a Móra Ferenc Múzeum Évkönyvében megjelent *A szegedi nemzet* címmel három vaskos kötete. Az egyéniség-kutató iskola módszerét követve kötetbe gyűjtötte *Tombác János meséit*. Az elődökhöz képest megújult szemléletű és módszertanilag is kifinomultabb folytatásnak számít Bálint Sándor népballada és monda iránti érdeklődése, történeti hagyomány-gyűjtése. Nem kis büszkeséggel említi meg, hogy a szegedi nagytáj Erdély és Moldva mellett a legjelentősebb balladaőrző tájunk. Ebben Kálmány úttörő munkássága mellett neki is nagy része volt. Nagy és mély vallási műveltsége, sokirányú érdeklődése segítette pl. a legszebb legendaballadánk, a Júlia szép leány értelmezésében. Meggyőzően mutatta ki benne a középkori látomások, a Bárányszimbolika világát, a halálról alkotott korabeli nézeteket. A *Szegedi szótár 1-2.* kötete máig legjobb tájnyelvi monográfiánk; Szeged valóságos művelődéstörténeti szótára az 1950-es években született meg.

Bálint Sándor a népi vallásosság vizsgálatában úttörő volt Magyarországon. A mindennapok keresztény vallásosságának kutatását tartotta fontosnak. Ezt értelmezte nemcsak magyar, hanem európai összefüggésekben is. E tárgykörnek Európa szerte egyik legkiválóbb szakértője lett. Nagy kára a magyar tudományosságnak, hogy a népi vallásossággal foglalkozó munkái csak magyarul jelentek meg, egyetemi és akadémiai intézményi támogatás nélkül készültek, s láttak napvilágot, így azokat a világ nem ismerheti.

Ez volt az „édesanyai jussa”, öröksége, írja életrajzában. Valóban, az özvegy édesanyjával élő gyermek Bálint Sándor még láthatta, élhette, tapasztalhatta az Alsóváros paraszti közösségében a gyökereiben még a 17-18. századra visszanyúló, sajátos törvényű, önálló és önellátó, templomon kívüli vallásgyakorlás utolsó lobbanását. Fontos szerepe volt ebben a közösségi vallásgyakorlásnak, a búcsújárásnak, a szóbeliségnek, egy másfajta, egy – sokáig középkoriasnak nevezett, de igényként ma ismét visszatérő – egységes világlátásnak. Ennek vezetői a „szentemberek”, laikus énekvezetők, énekszerzők, előimádkozók, társulati szervezők voltak.

A vallásos népelet tanulmányozása Bálint Sándort számos új felismerésre vezette, amellyel nemcsak a magyar, hanem az európai tudományosságban is a korszerű gondolkodásra mutatott példát. Ilyen volt a néprajztudomány egyik legvitatottabb elméleti kiinduló kérdése, a nép fogalmának meghatározása. A népen Bálint Sándor már az 1930-1940-es években sem csak a parasztságot értette, hanem tágabban definiálta, s minden társadalmi réteget és csoportot ide sorolt, amennyiben azok egy közösségi jellegű kultúrával rendelkeztek. S bár Bálint Sándor mindvégig hangsúlyozta a „népi kultúra”, a „népi vallásosság” közösségi jellegét, éppen ő volt az, aki a vallásosság egyéni ihletéseit, a vallásosság szervező egyéniségeit, a „szentembereket” elsőként vizsgálta, sajátos világukat és személyiségüket bemutatta. Az *Egy magyar szentember, Orosz István önéletrajza* című könyve nemcsak a vallási néprajzban számít úttörőnek és alapvetőnek, hanem pl. az élettörténetek, életrajzok kutatásában is fontos. Nagy történeti távlatú bevezető írásában mutatja meg a vallásos embertípus középkori, s a koraújkori licenciátusi hagyományig visszanyúló gyökereit.

Neki köszönhetjük az imádságokat elemző első szaktanulmányt is még 1937-ből. A népi vallásosság paraliturgikus világának, a szenttiszteletnek, a búcsújárásnak vizsgálatával Bálint Sándor pedig kitágította a kutatás tematikai határait. Módszertanilag is példát adva a tudományközi megközelítésre, az élet és a kultúra holisztikus szemléletére, s megértő elemzésére. A több kiadást is megért nagy összefoglalója, talán élete fő műve, a *Karácsony, húsvét, pünkösöd* és az *Ünnepi kalendárium* (újabban csak *Ünnepi kalendárium* címmel) nemcsak a magyarországi könyvtárak egyik legkeresettebb könyve, hanem fontos oktatási kézikönyv, segédkönyv is. Felvonultatása Bálint Sándor hatalmas néprajzi, folklorisztikai, művelődéstörténeti, egyháztörténeti, irodalomtörténeti, teológiai, liturgiátörténeti, zenetörténeti és nyelvészeti ismereteinek. S mindezt közép-európai összefüggésekben, kitekintéssel a román, szerb, horvát, szlovén, szlovák, cseh és osztrák anyag ismeretében. Az összefoglaló munka éppen summázó, áttekintő jellegénél fogva alkalmas kijelölni a további kutatások útját, az elvégzendő feladatok körét is. Ezzel összefüggésben egyik korai munkájára, a *Népünk ünnepeire* (1938) szeretnék még röviden utalni. Ennek első nagyobb fejezete szinte máig folytatás és folytató nélkül áll, ahogy a vallásos közösséget, a kultuszt, a megszentelt időt és a teret bemutatja. Szemléletét itt fenomenológiainak is nevezhetnénk.

A hatalmas életművéből csupán három munkájára kívánok röviden utalni: a *Szeged városa* (1959), a *Szeged reneszánszkori műveltsége* (1975), végül pedig a *Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom* (1981) című könyv kapcsán.

A *Szeged városa* a település ezeréves művelődéstörténeti leírása - ma talán úgy mondanánk - erős antropológiai szemlélettel. A szerző mindent tud erről a magyar városról: polgáiról, épületeiről, művelődéséről. *Szeged reneszánszkori műveltsége* a Bálint Sándor-i életmű méltatásakor általában háttérbe szorul. Pedig egyik legfontosabb

munkája. E könyv nagy tanulsága például, ahogyan megrajzolta a 15-16. századi szeged gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti képét, ennek kulturális vetületét, s amelynek tükrében szemléletesen ábrázolta a helyi kolostori műveltséget, a külföldön tanuló szegedi diákok révén meghonosodó egyetemi és literátus műveltséget, majd pedig a reformáció, a hódoltság és a hatására bekövetkező szegedi diaszpórák szerepét. Az elhíresedett szegedi boszorkányperekre utalva nemcsak folklorisztikai jelentőségükre utalt, hanem észrevette, hogy társadalmi és magánéleti konfliktusok kifejezői és levezetői. Elsőnek elemezte a nándorfehérvári diadal után meghalt Kapisztrán Szent János újlaki sírjánál lejegyzett mirákulum-történetek szegedi vonatkozásait. S mindezt lenyűgözően hatalmas szakirodalmi háttérismerettel végzi. Ezt az interdiszciplináris, egyes tudományterületek határait átszelő, holisztikus szemléletet nagyon modernnek, példamutatónak és követendőnek tartom. Ugyanez mondható el a *Szeged-alsóváros* című könyvről, amely első kegyhely-monográfiánkunknak tekinthető. A városrész történetét és életének mindennapjait, vallásos kultúráját a ferences kolostorral és templommal való szoros összefüggésben, s nagy távlatban elemzi.

A HITVALLÓ EMBER

Bálint Sándor példakép sokunk, sokak számára. Példakép, mert egyik, vagy másik tulajdonságát követendőnek ítéljük, mert olyan mércét állít elénk, amilyennek lennünk kellene tanárként, kutatóként, pedagógusként, emberként, mert egész élete azt példázza, hogy minden nehézség ellenére ember tudott maradni. Hogy ehhez mekkora lelkierő s hit, milyen szellemi magasságot kellett, azt csak sejthetjük. Mindenkinek jót tett, mégis bántották. Nem engedték külföldre, mégis idehozta az európai szellemet és kultúrát. Nem engedték tanítani, akkor kettőzött erőlkifjéréssel végezte kutatói munkáját. Elítélték igaztalan váddal, rossz sorsa okozóinak mégis megbocsátott. Hát ez a normális, a megszokott, amivel magunk körül találkozunk? Nem. A világ teljesen másképp működik. S mégis – érezzük: így kellene működnie.

Születésnapján, augusztus 1-én, Vasas Szent Péter napján Szeged a börtönből szabadult Szent Péter apostol tiszteltére fogadalmi ünnepet ült, hogy Isten szabadítsa meg a várost és népét minden csapástól. Jelképes a születésnap tehát. Mert ahogy Isten Szeged városát a történelem folyamán sokszor, úgy Bálint Sándort is életében megpróbálta. De mindannyiszor megszabadította. Hűségéért.

Bálint Sándor egész életében Isten közelében élt. Életét, emberi nagyságát szemlélve, minduntalan egy gondolat, egy kifejezés: *a hűség*, s a mögötte álló emberi magatartás jut eszembe. Életét és munkásságát áttekintve úgy látom most, hogy a hűség az egyik kulcsfogalom, amelynek tükrében megérthetjük élete döntéseit, tetteit. Tudta, hogy az élet nemcsak kötelesség és feladat, de ajándék is. Ajándék Istentől. Ám ez nem

menti fel az embert a feladatok vállalásától, nem mentesíti a kötelességtudattól, a felelősségvállalástól.

Bálint Sándor hűséges volt minden téren. Hűséges volt istenhitében, kereszténységében és római katolikus vallásában. Ez tette őt toleránssá a más felekezetű embertársaihoz. Hűséges volt munkájához. Tudományterületét nagy alázattal művelte. Pedagógus volt, nagyhatású, aki szerette tanítványait. Hűséges volt szűkebb és tágabb szülőföldjéhez is, Szegedhez és Magyarországhoz. Hűsége ragaszkodás és kötelességvállalás is volt egyúttal: kutatta múltját, vizsgálta jelenét és esendőségeivel együtt szerette. Felelősséget érzett közösségéért. Még akkor is, amikor a nagyobb és kisebb haza hűtlen lett emberi értékekhez, azokat megtagadta, s éppen legjobb fiait elűzte, megpróbálta és megtagadta. Tudta, hogy ez csak a pelyvakönnyű, hatalommal élő percmemberkének világa, s nem a Haza, nem a szerette Város. Ő a megpróbáltatások idején is értük dolgozott. S bár nem érte meg, a történelem – mi már tudjuk –, Őt igazolta.

Hűséges volt anyanyelvéhez. Nagyon szépen beszélt és írt magyarul. Hűsége azonban nemcsak az irodalmi nyelv használatában mutatkozott meg. Őrizte szó szerinti anyanyelvét, szegedi ő-ző tájszólását is. S ez éppen napjainkban lehetne követendő erény. A parasztcsaládból jött Bálint Sándor ezzel is hű volt származásához. Hűséges volt feleségéhez még akkor is, amikor az Őt megtagadta. Visszafogadta, súlyos betegségében aggódással ápolta.

S végső soron hűséges volt Istenéhez. A rábízott talentumokkal jól gazdálkodott, magát és életét állandóan az üdvösséghez mérte. A Naplójából összeállított Breviárium pontos tükrözője ennek. Életének, munkájának minden percét, minden tettét Istenhez mérte.

„Mit hoz a jövő, amely Isten kegyelméből ura életnek és halálnak? Megadja-e szándékaimhoz és reményéseimhez az erőt és alkalmat, megadja-e magamnak földi teljességét is, az emanáció sugárzó kényszerűségét, amikor még élek ugyan, de már nem én élek? Sok próba vár reám. Úgy érzem, a végső jutalomért, talán a mennyei koronáért indul meg a versenyfutás az új esztendőben: Isten irgalmába ajánlom magamat.” (Breviárium 11-12. oldal) Az eltelt esztendő végén pedig hálát ad: „Istenem, köszönöm ezt az esztendőt is. Tudom, hogy sokkal tartozom Neked érette, Te azonban nagylelkű vagy. Köszönöm, hogy nem kényeztetted és mégis kegyelemmel vigyáztál rám, törődöttél velem. Megengedted, hogy annyiszor megalázzon a világ, de vigasztalásod nem késett. Idehaza nagy keresztek raktál rám, de nem engedted, hogy összeroskadjam alattuk. Te jobban ismeresz engemet, mint én magamat.” (Breviárium 58. oldal) S szinte élete summájaként vetette papírra azokat a gondolatait, amelyeket tavaly a szeged-alsóvárosi ferences templom Fekete Mária oltára mellett márvány emléktáblájára felírtak: „Istenem legyőztél, hogy magadhoz magasztalj. Mindent elvettél, hogy megajándékozhass magaddal.” (Breviárium 63.)

S mindennek a gondolkodásnak az alapja a szeretet volt. Naplójában így ír erről: „Mindenkinek igaza van. Bizonyára igazuk van a protestánsoknak és humanistáknak, igazuk van a demokratáknak és bolsevistáknak. Ha azonban a ti igazságotok nem lesz több a farizeusokénál és írástudókénál, ugyan mit nyertek vele? Az igazság nem más, mint a szeretet, az a szeretet, amely meggyalázva, halálra vérezve is több a világ fiainak minden igazságánál.” (Breviárium 44. oldal) Akik ezért az őszinte szeretetért Őt naivnak, nem e-világból-valónak titulálták, és kicsit lesajnálták, maguk is e szeretetért sóvárogtak. Bálint Sándor pedig mindezt őszintén, természetesen, mesterkéletlenül élte. Ez az őszinteség fogott meg sokakat, közöttük engem is 1979-ben. Életem nagy ajándéka, hogy – bár felületesen már korábról is ismertem – élete utolsó egy-két évében közel engedett magához. S innen fakad, hogy ma Szegeden dolgozom, volt tanszékén tanítok: azt szeretném folytatni a magam és a ma eszközeivel, munkatársaim segítségével és közreműködésével, amit ő elkezdett. Főleg a vallási élet kutatása terén.

Tiszta személyisége valami nagy belső nyugalmat és derűt árasztott. A bizonyosság nyugalmat és derűjét. Ez pedig a megváltottság tudatán és reményén alapult. Ez az őszinteség

Meggyőződésem, hogy váratlan halálakor – egy autóbalesetben kómába esett 1980. május 2-án, s abból már nem tért vissza, május 10-én meghalt – érvényes volt rá Jézus tanítása: „Örülj jó és hív szolgám! Mivelhogy a kevésben hű voltál, sokat bízok rád; menj be urad örömébe.” (Mt 25, 21)

*Prof. Dr. Barna Gábor
tanszékvezető (SZTE), igazgató (GFHF Bálint Sándor Valláskutató Intézet)*

